
Från Rydberg till Lagerlöf

Lund, Tore: **Den trogne smugglaren. Viktor Rydberg och textens spegel**

Atlantis Stockholm 2006 (364 sidor)

Whilde, Stefan: **En skandalskrivare i nattrock och kalsonger. August Strindbergs levnadshistoria för 2000-talet**

h:ström – Text & Kultur Umeå 2006 (374 sidor)

Cavallin, Anna & Westerståhl Stenport, Anna (red.): **Det gäckande könet. Strindberg och genusteori**

Brutus Österlings Bokförlag Symposion Stockholm/Stehag 2006 (300 sidor)

Toijer-Nilsson, Ying (red.): **En riktig författarhustru. Selma Lagerlöf skriver till Valborg Olander**

Albert Bonniers Förlag Stockholm 2006 (355 sidor)

I år har fyra böcker kring kända svenska författare med homoerotiska kopplingar utkommit. Äldst av dem är Viktor Rydberg. Hans uttolkare Tore Lund är inte själv litteraturhistoriker men bibliotekarie på Chalmers och driver som engagerad Rydbergsvän webbplatsen "Viktors sidor". Av denna framgår att han bl.a. tagit del av Greger Emans biografiska skiss över homoerotikern Rydberg i *lambda nordica* 1991/2-3: "Gossen Snövit : passioner och förpliktelser hos Viktor Rydberg", som också citeras i boken, liksom också av Jan Magnusons artikel "Platon och den homoerotiska diskursen" i *lambda nordica* 1998/2. Lund säger vidare i inledningen sig i det stora hela instämma med Sven Delblancs skrivning i förordet till "Singoalla"-utgåvan 1983: att den som inte kan utläsa Rydbergs homoerotiska böjelser ur hans texter antingen är blind eller talar mot bättre vetande.

Att han själv ägnat Rydberg en 360-sidig studie motiverar han med att så litet publicerats under senare år kring denne en gång så berömda författare till skillnad mot Strindberg: "Visst – Strindberg är både större och sexigare. Men borde det ändå inte finnas någon plats för den författare som nyss sågs som en av landets två största under 1800-talets andra hälft?"

Boken är upplagd som ett antal fristående essäer över olika verk av Rydberg, både romaner och dikter, med inriktning på tolkning av deras *symbolik*, som han menar inte har gjorts förut. Tyvärr är det svårt att utan att vara Rydbergs-entusiast engagera sig i denna symbolik, som ofta känns mycket nattstånd.

Även om det i baksidestexten framhålls om Rydbergs erotiska läggning att det var den viktigaste orsaken till att han skrev som han skrev – och kanske till att han skrev över huvud taget, finns det i det avseendet inte så mycket okänt i de tolkningar som Lund presenterar. Kanske är ändå nyttigt för andra Rydbergs-entusiaster, som väl får förutsättas vara bokens främsta läsare, att få ta del av den diskussion om de homoerotiska/pederastiska motiven i verk som "Den siste atenaren", "Dexippos" och Antinousessän som på allvar startade med Viktor Svanbergs "Novantiken i Den siste atenaren" 1928.

Min svensklärare i gymnasiet på 1950-talet yttrade beträffande "Den siste atenaren" att det var en roman som ingen nuförtiden hade läst, men jag måste den gången säga emot honom; jag hade slukat den i de tidiga tonåren. På den tiden fanns nästan inga romaner med homoerotiska motiv att tillgå, åtminstone inte på skolbiblioteket, och därför fick den sinnliga skildringen av den unge lättsinnige atenaren Karmides och hans vackra slavgosse Alexander, köpt alldeles för dyrt för underförstådda ändamål, tjäna som litterär igenkänning. Karmides och hans krets symboliserar i romanen en döende humanistisk och sinnlig kultur i motsats till de motbjudande livsfientliga kristna; i Julianus avfallingens makttillträde väcks ett fåfängt hopp om en återgång till det gamla. Vid en omläsning idag frågar man sig hur man orkade igenom den; man upplever den verkligen idag som död litteratur (den som vill pröva själv kan ladda ner den gratis från Project Runeberg). Det känns nästan obegripligt att en rad av våra främsta litteraturhistoriker under 1920- och 1930-talet kunde ägna många år av sina liv åt analyserande forskning kring idag oläsbara verk av Rydberg. Av de analyser som Tore Lund själv gör är kanske Antinous-avsnittet det mest givande för en modern läsare.

En annan ickelitteraturhistoriker som vågat sig på att ge ut en 370-sidig litterär studie om en berömd svensk författare är Stefan Wihde, som själv kallar sig "autodidakt docent i autodidaktik". Han ger sin Strindbergsbiografi titeln "En skandalskrivare i nattrock och kalsonger" och verkar inte ha något emot att själv bli betraktad som skandalskrivare. För att vara ickeforskare, men entusiast och författare, är han påtagligt påläst, även om han har svårt att skilja på vad som är värt att återge resp. vad som är korrekt i det han läser. På grund av detta och åtskilliga slarvfel i texten saknar biografien naturligt nog vetenskapligt värde, även om den kan vara roande att läsa. Ett skäl att ta upp den över huvud taget i denna tidskrift är hans skildring av homofobin och förhållandet mellan Adolf Paul och Strindberg i Berlin, en skildring som verkar bygga på *lambda nordicas* Strindbergsnummer 2002/1: "Homofoben slår en flata, skiljer sig och sätts på plats av konstbögarne." I denna ifrågasätter han om inte Strindberg under perioder i livet undertryckte en skambelagd längtan efter att gå i säng med en annan man, fastän han "bar en elakartad fantasi inom sig, en

skräck att äldre män skulle förföra honom”.

En annan strindbergsstudie med helt annat upplägg, spännande queerperspektiv och betydande vetenskapligt värde är antologin ”Det gäckande könet. Strindberg och genusteori”. Tretton forskare, karaktäristiskt nog tolv kvinnor och en man, belyser olika aspekter på främst Strindbergs kvinnobilder och hans könsroller. Strindberg lämpar sig ju i ovanligt hög grad för queerläsning, inte minst för hans syn på heteronormativitet och genusteori. I inledningen poängterar Anna Westerståhl Stenport att ryktet om Strindbergs litterära död är betydligt överdrivet; istället kan vi återvända till hans texter och läsa dem som genusteoretiskt råmaterial.

Ann-Sofie Lönngrén, som publicerade studien ”Illusionen av en kvinna : en queerteoretisk analys av det homosexuella tabut i *En dåres försvarstal*” i *lambda nordicas* Strindbergsnummer 2002/1, återkommer med en intressant tolkning av mansrollerna i ”Fordringsägare”. Förhållandet mellan de manliga huvudpersonerna Adolf och Gustaf och deras gemensamma kvinna Tekla kan tolkas som homosocialt begär enligt Sedgwicks begrepp, men utvecklas också till en sadomasochistisk erotisering där Adolf visar kvinnliga konnotationer. Tekla å sin sida visar sig genom små detaljer ha en manlig karaktär. Gustaf framstår som övertygad kvinnohatare; det är mer oklart om han gör det också i den särskilda mening som begreppet hade på Strindbergs tid, dvs. som homosexuell.

En annan essä med särskilt intresse för homosexualitetsforskning är den franska litteraturhistorikern Maxime Abolgassis ”Makterna, dubbelgångare och homosexualitet i *Legender*”. Hon tar upp Strindbergs berättelse i ”Legender” om sin ”olycksbroder” i Lund den bisexuelle men främst homosexuelle docenten Bengt Lidforss, i franska originalupplagan kallad Benoit, i den svenska försiktigtvis ändrat till det mindre genomskinliga Martin. Historien har tidigare behandlats i min doktorsavhandling ”Strindberg och bildkonsten” 1972, (vilken författaren dock inte tycks ha läst och därigenom missat vissa kompletterande detaljer). I den svenska versionen ändrade Strindberg vissa partier för att inte helt utlämna Lidforss, som den 13 juli 1897 (Ockulta Dagboken) obetänksamt tycks ha berättat för honom om flera pinsamma upplevelser, dels i en pissoar i Berlin, dels utanför hans konservativa föräldrars gård, dels slutligen på det välbesökta Grands Kafé i Kristiania (Oslo). På Grands Kafé sitter Lidforss med en ung man (Sanse i *Verdens Gang*? min anm.) då Strindbergs och Lidforss gemensamma vän Edvard Munch dyker upp och skrattande antyder ett ”onaturligt intimt förhållande” mellan svensken och hans nyförvärvade vän. När Lidforss protesterar svarar Munch: ”Genera er inte, genera er inte! Här är man som hemma hos sig och behöver inte genera sig”. Den unge mannen tar inte illa upp, och Munch tillägger skämtande: ”För resten är det ingenting ont i

det; det är en förklädd kvinna.” Den unge mannen reser sig då upp mitt i kaféet och ”förevisar det manliga organet” (Sg till Geijerstam 15-11-1897). När Lidforss senare skall gå ber den unge mannen att få låna pengar, och när Lidforss överlämnar pengarna upptäcker han att en gammal professor från Lund iakttar honom ”med en blick som uttrycker visshet om att han fått sina värsta misstankar bekräftade!”. Strindberg framhåller för Geijerstam att han själv hade svårt att tro på historien: ”man frågar sig: är detta passeradt. Är det möjligt? B.L. svara ja!” För att utröna om Munch verkligen var i Kristiania vid den tidpunkten skrev Strindberg med hänvisning till Lidforss ett kort 20 juli till Munch om utsikten för en gemensam resa till Berlin och fick ett bekräftande svar.

Maxime Abolgassi är mindre intresserad av själva berättelsen än av Strindbergs reaktion. Hon framhåller att Strindberg, som väl kände till Lidforss homosexualitet, såg den och de relaterade historierna som ett makternas straff, och visar förvånande tolerans och medkänsla. Hon citerar Strindbergs förmaning till ”Martin”:

– Man får inte bli ond på makterna, därför att de begagna sig av förebyggande åtgärder. Tror du att jag vidtog några mått och steg för att dementera de falska rykten vilka utspredos av en tysk författare som beskyllt mig för onaturliga instinkter! Inte! Jag förbannade honom, då, och sedan dess övervakar jag min sinnlighet.

Med sina egna plågsamma erfarenheter av äktenskapen i bagaget utvecklar Strindberg enligt Abolgassi en teori där sambandet mellan homosexualitet och den återkommande dubbelhet han tar upp i ”Legender” bottenar i den heterosexuella kärlekens misslyckande. Den manliga homosexuella kärleken framstår i ”Legender” som en naturligare form av kärlek än relationen till kvinnan, eftersom hon inte bara är fysiskt annorlunda utan dessutom helt passiv i kärleksprocessen.

Eva Borgström ger däremot i essän ”Perversitetens hydra. En queerläsning av *Svarta fanor*”, en mörkare bild av Strindbergs senare alltmer framträdande homofobi. I inledningen ger hon en bredare översikt av Strindbergs och allmänhetens syn på homosexualiteten vid tiden för bokens tillkomst, med hänvisning bl.a. till *lambda nordica*s tidigare nämnda Strindbergsnummer och ”Sympatiens hemlighetsfulla makt”. ”Svarta fanor”, denna bittra bok där Strindberg spyr sin galla över ”perversa” av båda könen, har varit föremål för många studier, men Eva Borgström lyckas ändå genom sin läsning tillföra mycket nytt. En intressant synpunkt är att angreppet på Ellen Key i romanen kan ha utlösts av en skrivning i hennes ”Lifslinjer I” 1903, där Strindberg utpekas som ”kvinnohatare” med den dubbelbetydelse av ”homosexuell” som ordet hade vid denna tid.

Över huvud taget kan "Det gäckande könet" varmt rekommenderas till läsning. En annan bok som livligt kan anbefallas är brevsamlingen "En riktig författarhustru", breven från Selma Lagerlöf till hennes själs (och kropps) älskade Valborg Olander, valda och kommenterade av Ying Toijer-Nilsson. Hon utgav redan 1992 ett urval av breven till den andra kvinnan i Selma Lagerlöfs liv, den främst heterosexuella författarinnan Sophie Elkan, med vilken hon hade ett långvarigt, okroppsligt förhållande av det slag som brukar kallas "vänskapskärlek". I breven till Sophie Elkan rör sig Selma försiktigt kring komplexet homoerotik, men en dag i oktober 1901 bränner det till en smula:

I dag skickade frk. Olander upp blommor med tack för i går. Hon gör en smula kur till mig på sitt stillfärdiga vis. I söndags kom hon upp på visit, innan jag gått till henne. Hon ser fullt oberörd ut, stel och lugn, men det är väl en smula kärlek.

Det var början till Selma Lagerlöfs stora livslånga kärlek med adjunkten vid Folkskoleseminariet i Falun, den 40-åriga Valborg Olander, också politiskt verksam och kvinnosakskvinna. Själv var Selma ett par år äldre, och hade 1894 träffat änkan Sophie Elkan och blivit passionerat förälskad. Även om Sophie inte kunde besvara Selmas kärlek vaktade hon svartsjukt på hennes vänskap och komplicerade till sin död Selmas nya, lyckligare kärleksförhållande. I juli 1902 skriver Selma från Marstrand, där hon gör Sophie sällskap:

Min älskade jag kan inte säga dig hur glad jag är åt att ha dig och bli bortskämd af din stora kärlek. Jag rifver sönder dina bref med tungt hjärta. Jag skulle alltid vilja ha dem att värma mig med, men jag törs ej. Jag lofvar dig alls ingen trohet, jag bara hoppas att detta måtte vara hela lifvet ut. Jag behöfver bara tänka på dig för att känna mig genomträngd af lycka. Jag skulle nog önska, att vi inte behöfde vara förståndiga, att alla människor tålde vid att höra att vi hålla af hvarandra, men så förstår jag nog också att det är en stor sak med hemligheten. Den bevarar och skyddar för banalitet, den gör oss glada åt hvarje stund vi kunna stjåla oss till.

Ingen, ingen i världen har älskat mig som du och därför tillhör jag dig.

Vi har av de skäl Selma nämner tyvärr mycket få kärleksbrev mellan personer av samma kön bevarade från äldre tider. Men detta brev skulle säkerligen kunna ha skrivits – och skrevs säkert också – av mängder av homosexuella; det ger den speciella situation som länge var karaktäristisk för den likakönade kärleken, och sannolikt fortfarande gäller i många ickevästerländska kulturer.

Vi får tyvärr inte läsa Valborgs brev, men kan genom Selmas svarsbrev förstå en hel del av vad de handlar om. I augusti 1906 tycks Valborg ha förtvivlat över detta olyckliga ménage à trois och förmanas av Selma: "Jag tycker inte, att man ska skrifva så där om att gå i sjön, för den som har lofvat bort sig till en annan, som behöfver henne och bygger opp sitt hopp om framtida trefnad på henne, har ingen rätt att så där förfoga öfver sitt öde."

Snart blir Valborg outhärlig för Selma, som sekreterare, rådgivare och även penningförsträckare när jordbruket på Mårbacka går illa. I ett brev strax innan förmaningsbrevet (slutet av juni 1906 – märkligt nog av utgivaren i inledningen i stället daterat till 30 augusti) avslutar Selma tacksamt: "Du håller på att bli en riktig författarhustru."

Urvalet av brev (250 av 1 364 bevarade) är i övrigt ofta gjort för att understryka de litterära aspekterna. Trots det är de som helhet en stimulerande läsning, även sedan förhållandet, som Toijer-Nilsson skriver, har utvecklats som ett gammalt äktenskap – till lugn vardaglighet och med Valborg som den självuppoffrande parten.

Göran Söderström